

Мастацкая анімалістыка І. Пташнікава ў школьным вывучэнні

Анімалізм як мастацкая з’ява мае багатую гісторыю. Шырокім спектрам вобразаў, сімвалаў, параўнанняў, алегорый ён прадстаўлены ў вуснай народнай творчасці, працягвае традыцыі ў лепшых помніках старажытнай літаратуры (“Слова пра паход Ігаравы”, М. Гусоўскі “Песня пра зубра” і г.д.). Широка прысутнічае анімалізм у літаратуры XX ст. Да яго ў сваёй творчасці звярталіся такія класікі беларускай літаратуры як Я. Купала, Цётка, К. Чорны, М. Танк, Я. Колас, У. Караткевіч і інш. У праграмах па беларускай літаратуры творы на анімалістычную тэматыку ў асноўным прапанаваны для вывучэння ў сярэдніх класах. Гэта, паводле праграмы пад рэдакцыяй В. Ляшук, “Цюцік” Я. Брыля (5 клас), “Губаты” Г. Далідовіча, “Львы” І. Пташнікава (6 клас), “Рэкс і Казбек” А. Пальчэўскага (7 клас) і іншыя. Па праграме, прапанаванай М. Лазаруком, у сярэдніх класах вывучаецца апавяданне “Былі ў мяне мядзведзі” У. Караткевіча, “Алені” І. Пташнікава (5 клас), “Дыялог з мурашом” Г. Бураўкіна (6 клас), “Губаты” Г. Далідовіча (7 клас) і іншыя.

Аналізуючы абедзве праграмы, заўважым, што ў іх ўключаны розныя апавяданні І. Пташнікава (“Львы” і “Алені”). У гэтых творах аўтарскія адносіны да прыроды прасякнуты шчымліва-мінорнай ноткай спачування, трывогай пра яе будучыню.

Амаль звычайная гісторыя пакладзена ў аснову апавядання “Алені”: у галодныя пасляваенныя гады ляснік са сваім знаёмым забіваюць аленя для таго, каб накарміць сям’ю. Маленькая дачушка ляснічага Ірка сябрала з Рагатым (тым аленем, якога забілі). І. Пташнікаў спрабуе заглянуць у душу як чалавека, так і жывёлы, паказвае ўзаемаадносіны абодвух.

Аўтар малюе традыцыйны паводле славянскіх уяўленняў вобраз аленя, які абагаўляўся ў дабіблейскія часы. Паляванне на яго было галоўным промыслам, адсюль ідуць карані культа аленя. Гэты матыў прысутнічае на галаўных уборах шаманаў, што сведчыць аб мудрасці жывёлы ва ўяўленнях язычнікаў. Яго розум, высакароднасць прадэманстраваны і ў гэтым творы. Калі дзяўчынка працягнула аленю кавалачак хлеба, то Рагаты не ўзяў яго. Ён толькі лізнуў языком руку, як бышчам сапраўды ведаў, што адбірае ў дзіцяці адзіны ласунак. Але ж аленя забівае бацька, каб накарміць яе, Ірку. Карыслінасць, жорсткасць

людзей і добразычліваасць звера супрацьстаяць адзін аднаму. Драматызм і напружанасць сюжэту скіраваны на асвятленне гэтага кантрасту.

Даследчык літаратуры М. Эпштэйн піша: “Анімалізм як творча адказныя адносіны чалавека да жывёльнага свету – адзін з важнейшых сродкаў пашырэння сучаснага гуманізму, які выходзіць з наіўнай сваёй стадыі “абагаўлення” чалавека – да сталага супрацоўніцтва і ўзаемадзеяння з усімі формамі жыцця на зямлі” [7:87].

Мастацкае асваенне свету жывёл – адна з тых праблем, дзе сустракаюцца інтарэсы этыкі і эстэтыкі, экалогіі і культуралогіі. Менавіта жывёлы ўяўляюць сабой бліжэйшы, роднасны чалавеку свет прыроды, які ў найбольшай ступені мае патрэбу ў абароне. Асабліва сёння, калі экалагічная праблема ўскладнілася чарнобыльскай катастрофай. У апавяданні І. Пташнікава “Львы” анімалістычная тэма перакрываецца з постчарнобыльскай. Традыцыйнае для беларускай літаратуры апісанне жывёл набывае ў гэтым творы псіхалагізаванае выяўленне. У абмалёўцы вобраза сабакі пісьменнік выкарыстоўвае такі прыём, як анімалістычны псіхалагізм. Стан здароўя Д’жукі, пачуцці і перажыванні людзей, грызня сабак, выратаванне ад кулі міліцыянераў – усё гэта адлюстравана праз светабачанне сабакі Д’жукі. Такі мастацкі прыём дапамагае рэцыпіенту больш ярка ўсвядоміць сітуацыю, у якой апынуўся жывёльны свет пасля Чарнобыля.

У сваіх творах, дзе шырока выкарыстоўваецца анімалізм І. Пташнікаў кожны раз акцэнтуюе ўвагу на тым, што гінуць жывёлы не самі па сабе, а па віне чалавека. Гэта і браканьерства (“Алені”), і вынікі чарнобыльскай катастрофы (“Львы”), і проста безадказнасць, нежаданне прытрымлівацца гуманізму, маральнасці ў паводзінах, той пазіцыі, пра якую гаворыць Маленькі прынц з вядомай казкі А. дэ Сент-Экзюперы: “Мы заўсёды ў адказе за тых, каго мы прыручылі” (“Арчыбал” і інш.).

Трагічны фінал і ў “Пагоні” І. Пташнікава. Празаік працягвае суветна вядомы сюжэт рабінзанады – барацьба за выжыванне. Гэта закон, які пануе ў жывёльным свеце і які дзейнічае і ў свеце людзей, што і паказвае аўтар апавядання. Мастацкі свет пташнікаўскіх твораў, які “насяляюць” жывёлы, не зусім адназначны. Калі ў “Аленях” і “Львах” звяры існуюць як рэаліі прыроды, то ў такім апавяданні як “Пагоня”, анімалістычныя вобразы набываюць сацыяльную значнасць. І часам цяжка сказаць: чалавек перад намі ці жывёла? У гэтым праяўляецца язычніцкае (паганскае) уяўленне чалавека пра мадэль жыцця грамадства; прыроды ў цэлым. У “Пагоні” вобразы жывёл акрамя таго, што ўспрымаюцца як рэальныя істоты, маюць алегарычны характар. Жорсткія законы, якімі жывуць звяры дзеля таго, каб выжыць, нагадваюць законы ўладкавання сучаснага грамадства. Вось як адгукнуўся на “Пагоню” У. Мехаў: “Апавяданне, зразумела, не пра

жывёльны свет, хоць дзейныя асобы ў ім лось і ваўкі (можна чатырохногіх называць асобамі?). Яно пра нас, пра людзей. Звярыная грызня на выспе, дзе ваўкі жэрлі лася і ў неспацелым усё-такі холадзе накінуліся адно на аднаго – алегарычнае адлюстраванне таго, што адбываецца вякі і вякі між людзей” [2:4].

Анімалістычныя вобразы дапамагаюць вытлумачыць сацыяльныя прырытэты грамадства. Жывая прырода выконвае важную ролю пры мастацкім пазнанні жыцця ў творах І. Пташнікава. Сапраўды, як зазначае даследчык С. Андраюк, у творах пісьменніка “ўзаемадзеянне чалавека з навакольным светам пастаяннае, шматбаковае і шматаспектнае. З абставінамі першага плану (прырода, побыт, асабістыя ўзаемаадносіны, праца) – непасрэднае, шырокае, асабліва моцнае і інтэнсіўнае. З абставінамі другога, вышэйшага плану (грамадска-сацыяльнымі) – больш апасродкаванае, дзесьці як бы выбіральнае. Пры чытанні ствараецца ўражанне, што абставіны вышэйшага плану шмат у чым нібы паглынаюцца абставінамі першага плану, якія ў выніку набываюць большую шчыльнасць, глыбіню, маштабнасць” [1:11].

Парадак уладкавання грамадства, узаемаадносіны людзей паміж сабой, уздзеянне чалавека на акаляючае асяроддзе... Гэтыя пытанні вучні пачынаюць па-сапраўдному асэнсоўваць у старэйшых класах, найперш тады, калі вывучаецца прадмет “Чалавек і грамадства”. Хацелася б параіць укладальнікам праграм па літаратуры увесці для вывучэння апавяданне “Пагоня” І. Пташнікава ў старэйшых класах, дзе бракуе твораў на анімалістычную тэму.

Мастацкая анімалістыка І. Пташнікава з’яўляецца наватарскай для беларускай літаратуры. Яе вывучэнне – адзін з цікавых аспектаў, які заслугоўвае ўвагі таму, што ў сучаснай школе вельмі важна сфармаваць гуманістычную і экалагічную свядомасць асобы.

Літаратура

1. Андраюк С. Чалавек на зямлі: Нарыс творчасці.
2. І. Пташнікава. – Мн.: Маст. літ., 1988.
3. Мехаў У. Нельга не парадавацца. // ЛіМ. – 1999. – 20 жніўня.
4. Праграмы сярэдняй агульнаадукацыйнай школы з беларускай і рускай мовамі навучання. Беларуская літаратура. V – XI класы/ Пад рэд. В. Ляшук. – Мн., 2000.
5. Праграмы сярэдняй агульнаадукацыйнай школы з беларускай і рускай мовамі навучання. Беларуская літаратура. V – XI класы/ Пад рэд. М.Лазарука. – Мн., 2000.
6. Пташнікаў І. Львы.: Апавяданні. – Мн.: Юнацтва, 1991.
7. Пташнікаў І. Пагоня. // Беларуская думка. – 2000. – №4. – С.182 – 192.
8. Эпштейн Н. Мир животных и самопознание человека // Художественное творчество: Вопросы комплексного изучения. Человек – природа – искусство. – Л.: Наука, 1986.